

***Židovský tábor
v Seredi
1941-45***

Marcel Virth

Úvod

Text, ktorý sa chystáte čítať, bol pôvodne mojou diplomovou prácou. Dejepis bol môj obľúbený predmet už na základnej škole a potom aj strednej škole a tak som sa rozhodol študovať históriu aj na vysokej škole. Začiatkom deväťdesiatich rokov bola na Slovensku silná nacionalistická vlna, ktorej cieľom bolo osamostatnenie Slovenska a táto vlna zobrala trochu so sebou aj mňa. Začal som viac čítať o problematike Slovenského štátu v rokoch 1939-45 a jeho predstaviteľoch, hlavne mi imponovala postava prezidenta Jozefa Tisa. Na výročie jeho smrti sme so spolužiakom dokonca prelepili fotku prezidenta Havla Tisovou fotkou, náš triedny profesor to však zobral s rezervou, fotku sme museli odstrániť a nebol z toho žiadny problém. V tom období sa roztrhlo vrece s článkami a prednáškami ľudí, ktorí obhajovali vtedajší režim, bagatelizovali riešenie židovskej otázky, na jednej takej prednáške som bol aj osobne (bola to prednáška Františka Vnuka a Milana Stanislava Ďuricu). Počas štúdia na vysokej škole bola daná problematika mojou obľúbenou, čítal som však už aj knihy autorov, ktorí sa viac opierali o fakty ako o emócie a nostalgiu k Slovenskému štátu. Keď prišiel čas na výber témy diplomovej práce, rozhodol som sa pre Židovský tábor v Seredi (keďže z tohto mesta aj pochádzam). Téma židovských táborov bola v tom období spracovaná len okrajovo. Po návštevách v archívoch v Trnave a Šali som pochopil, že jedinou možnosťou, kde budem môcť získať dokumenty k danej tematike je Slovenský národný archív v Bratislave, kam som chodil jeden, niekedy dvakrát týždenne a s chuťou a zanietením bádala v týchto dokumentoch. V tej dobe (boli to roky 1995-97) som, samozrejme, nemal k dispozícii notebook, celé pasáže som prepisoval ručne a potom doma na písacom stroji. Veľmi ma toto písanie bavilo, venoval som tomu stovky hodín svojho voľného času. Keďže som sa však po vysokej škole histórii nevenoval profesionálne, moja diplomovka doslova zapadla prachom. Pociť, že by som mal danú prácu niekedy vydať, aby si ju mohli prečítať aj ostatní, však zostal vo mne naďalej.

V posledných rokoch som si všimol zvýšený záujem o problematiku holokaustu, začalo vychádzať veľa kníh so spomienkami preživších a dokonca vzniklo v Seredi Múzeum Holokaustu, znovu som začal mať pocit, že by nebolo dobré nechať danú prácu niekde v šuflíku. No a keď sa prevalili škandály s poprednými politickými predstaviteľmi, ktorí diplomovky odpísali, alebo im ich napísal niekto úplne iný, začalo to vyzeráť akoby väčšina diplomových prác napísaných v deväťdesiatich rokoch boli plagiáty. Svoju diplomovku, na ktorej som pracoval vyše rok a pol a okrem bádania v archívoch som čítal aj všetku vtedy dostupnú literatúru som teda vyhrabal zo šuflíka, oprášil a rozhodol sa vydať si ju vo vlastnej réžii ako knihu alebo eknihu. Rozhodol som sa, že prácu trochu oživím pomocou fotografií z digitálnej kolekcie Yad Vashem, ktoré som v dobe písania práce nemal k dispozícii, rovnako som tiež na internete vyhládal spomienky preživších, ktorí v tábore strávili určitú dobu. Z práce som tiež odstránil poznámky a preformuloval niektoré pasáže, aby sa text ľahšie čítal a nebol príliš „diplomovkový“.

Židovská otázka je neoddeliteľnou a najtragickejšou súčasťou obdobia trvania Slovenského štátu. Do tzv. riešenia židovskej otázky patrí nielen arizácia, protižidovské zákony, deportácie, ale aj židovské pracovné tábory a strediská. Takéto perzekučné zariadenia by v demokratickej spoločnosti nemali svoje miesto, v Slovenskom štáte však spoluvytvárali systém neľudského zaobchádzania so židovskými občanmi. Prostredníctvom týchto táborov sa využívala lacná pracovná sila skupiny ľudí, ktorí boli vyradení zo

spoločnosti. Na vytváraní a úspešnej existencii táborov mali záujem aj predstavitelia Židov, pretože v nich videli možnosť záchranu určitého množstva svojich spoluobčanov.

Zaujímavá myšlienka sa nachádza v knihe Emanuela Friedera „Z denníka mladého rabína“ - „Som presvedčený, že jedného dňa, keď historik napíše dejiny o tragédii Židov v strednej Európe vysvitne, že pracovné tábory na Slovensku, so všetkým zlým, so všetkou bolesťou a utrpením, budú pokladané za svetlý bod v týchto ťažkých časoch, bude to história našich čias. Ešte stále nie sme schopní pochopiť alebo oceniť významnosť a dôležitosť táborov.“ Je pravdou, že tieto tábory boli akýmsi symbolom zla, ktoré bolo páchané na Židoch v tejto dobe, ale ak berieme do úvahy to, že židovská otázka bola riešená tak, ako bola riešená, tábory v danej situácii znamenali záchranu pre niekoľko stoviek slovenských Židov. Zároveň však nie je možné nesúhlasiť s Jurajom Špitzerom, ktorý tvrdí, že „záchrana pred transportami roku 1942 neznamerala záchranu pred smrťou roku 1944.“ Aj tieto myšlienky ukazujú, že pohľad na tábory nemusí byť jednotný.

Práca je rozčlenená do siedmich častí, a to úvod, päť kapitol a záver. Prvá kapitola je všeobecného charakteru a zaoberá sa vývojom židovských táborov na Slovensku, ich organizačnou a pracovnou štruktúrou a životom v týchto táboroch. Druhá kapitola sa venuje seredskému táboru, jeho výstavbe a vývoju od marca 1942 do augusta 1944. Tretia kapitola sa zaoberá hospodárskou stránkou tábora, hospodárskymi výsledkami, ktoré boli veľmi dôležité pre existenciu tábora. Štvrtá kapitola opisuje podmienky, v akých žili Židia v seredskom tábore. Posledná kapitola stručne opisuje obdobie, kedy tábor ovládali Nemci. V tomto období to už nebol výlučne židovský tábor, ale bez opisu dejín tohto obdobia by dejiny seredského tábora neboli kompletne.

Vchod do seredského tábora.

Židovské tábory a strediská na Slovensku v rokoch 1939-1945

Vývoj

Prvé židovské tábory na Slovensku vznikli už v novembri 1938 a ich utvorenie súviselo s výsledkami Viedenskej arbitráže, po ktorej Slovensko stratilo veľkú časť svojho územia. Maďarské vojská mali začať obsadzovať toto územie na južnom Slovensku 5. novembra 1938. Deň predtým dostali všetky okresné úrady telefonogram podpísaný predsedom vlády Jozefom Tisom, podľa ktorého mali vo svojich obvodoch zadržať všetkých nemajetných Židov a mali ich vyvieť aj s rodinami do hĺbky aspoň 20 kilometrov na územie, ktoré získalo Maďarsko. Vyst'ahovanie sa malo týkať aj tých Židov, ktorí nemali československú štátnu príslušnosť. Krátko pred ukončením lehoty na vyst'ahovanie, t.j. krátko pred polnocou 4. novembra prišiel nový rozkaz, podľa ktorého sa vyst'ahovanie malo týkať len Židov bez československej štátnej príslušnosti a bezdomovcov. Tento rozkaz celú akciu znepríehľadnil, vznikol chaos. Niektoré úrady telefonogram vôbec nedostali. Celá akcia sa skončila fiaskom a bola zastavená. Maďarské úrady hneď po obsadení získaného územia zhromaždili vyhnaných Židov a priväzali ich na slovenskú hranicu. Slovenské pohraničné orgány týchto Židov však nechceli vpustiť späť na Slovensko, a tak vznikli pri nových maďarsko-slovenských hraniciach, v "zemi nikoho" tábory, v ktorých bolo sústredených niekoľko stoviek Židov. Takéto tábory sa vytvorili pri obciach Veľký Kýr, Štvrtok na Ostrove a Miloslavovo. V týchto táboroch boli zlé podmienky, nedostatok potravín. Židia s domovskou príslušnosťou na Slovensku sa mohli vrátiť domov, ostatní boli sústredení v kolóniách, ktoré boli na bratislavskej Patrónke, pri Nitre a v okrese Zlaté Moravce. Tieto tábory vznikli živelne, neboli organizované tak, ako židovské tábory, ktoré vznikali od leta 1939.

21. júna 1939 vyšlo vládne nariadenie č. 150, podľa ktorého sa všetci židovskí dôstojníci, rotmajstri a mužstvo preradili z vojenskej prezenčnej služby do osobitných pracovných jednotiek. Do týchto útvarov boli zaradení aj židovskí vojaci-záložníci počas ich vojenského cvičenia. Tieto jednotky boli po každej stránke podriadené Ministerstvu národnej obrany (ďalej aj MNO). MNO spravovalo aj dočasné pracovné skupiny utvorené zo židovských a rómskych občanov, ktoré vznikli v lete 1940 podľa vládneho nariadenia s mocou zákona č. 130 z 29. mája 1940. Podľa tohto nariadenia židovskí a rómski občania mali namiesto brannej výchovy vykonávať práce (dva mesiace v roku) v prospech obrany štátu, ktoré určí MNO. Z tejto pracovnej povinnosti sa však mohli ešte vykúpiť, prípadne si ju skrátiť peňažným poplatkom. Práce spojené s organizovaním židovských pracovných útvarov financovala Ústredná kancelária ortodoxných židovských obcí (ďalej aj ÚK) spolu so Sväzom židovských náboženských obcí "Ješurun" a po ich rozpustení Ústredňa Židov (ďalej aj ÚŽ).

Ustanovenia tohto zákona boli doplnené novým nariadením č. 153 zo dňa 4. apríla 1941, ktoré prikázalo všetkým židovským občanom vo veku od 18 do 60 rokov konať práce určené Ústredným úradom práce. Okrem týchto (zákonom určených) židovských pracovných povinností vznikali v rokoch 1939-1940 v jednotlivých slovenských mestách akési prechodné pracovné skupiny Židov, ktoré čistili ulice, odpratávali sneh a pod. Tieto skupiny, ktorých iniciátorom a organizátorom bola spravidla miestna organizácia Hlinkovej gardy (ďalej aj HG), mali viac diskriminačný ako pracovný charakter, ich zriaďovanie Hlinkovou gardou však bolo protizákonné, pretože zriaďovať ich mohlo len Ministerstvo vnútra (ďalej aj MV).

Smutne známy židovský kódex - vládne nariadenie č. 198/1941 - z 9. septembra 1941 vo svojom 22. paragrafe prevzal všetky tieto ustanovenia okrem nariadenia z mája 1940, s tým rozdielom, že rozšíril povinný vek na pracovnú povinnosť od 16. roku a preniesol kompetenciu Ústredného úradu práce na Ministerstvo vnútra. Tieto opatrenia mali už donucovací charakter.

Ústredňa Židov začala organizovať pracovné príležitosti pre Židov vyradených z normálneho hospodárskeho života. Táto činnosť sa rozvinula po vydaní vyhlášky Ministerstva vnútra z 2. apríla 1941 o zriadení pracovných stredísk a pracovných útvarov. Pracovné strediská boli zriadené pre židovských občanov vyradených z hospodárskeho života a do pracovných útvarov mali byť zaradené asociálne nežidovské živly. Rozdiel medzi týmito dvoma inštitúciami bol veľký. Zatiaľ čo židovskí občania zadelení do pracovných stredísk boli na prácu v nich ekonomicky viazaní, asociálne živly sa, prirodzene, práci v útvaroch vyhýbali. Prvé pracovné stredisko so sto zaradencami vzniklo už koncom apríla 1941 v Strážskom. Koncom septembra 1941 bolo 80 pracovných stredísk. Okrem toho existovalo asi 60 dočasných okresných stredísk. Najviac pracovných stredísk sa zriadilo na východnom Slovensku, kde bolo relatívne najhustejšie osídlenie židovského obyvateľstva. Na sklonku roku 1941 došlo k stagnácii pracovných stredísk. V decembri boli zrušené dočasné okresné pracovné strediská a v riadnych pracovných strediskách sa robili prípravy na ich likvidáciu. MV požiadalo 16. augusta 1941 všetky župné a okresné úrady, aby oznámili možnosti vybudovať vo svojich obvodoch dislokačné strediská, respektíve pracovné tábory pre Židov. Pre budúce pracovné tábory boli vyhladené na Slovensku nasledujúce miesta: Sereď, Oremov laz, Nováky, Zvolen, Vyhne, Čemerné, Bardejov a Spišská Nová Ves.

Prípravné práce na zriadenie židovských pracovných táborov začali na jeseň roku 1941. V Novákoch a v Sereďi si MV vyžiadalo vojenské objekty, vo Vyhniach budovy, ktoré boli majetkom Riaditeľstva štátnych kúpeľov. Úpravou, adaptáciou a výstavbou, resp. budovaním ubikácií bola poverená Štátna stavebná správa, ktorá vykonala potrebné práce použitím židovských pracovných síl, pridelených do týchto miest. K Židom, zadeleným k výkonu prác, spojených s dostavbou táborov, boli pridelení od konca jesene roku 1941 Židia dislokovaní z Bratislavy a počnúc marcom roku 1942 aj rodinní príslušníci tam pracujúcich Židov. V marci roku 1942 sa mohlo prikrčiť k výrobnéj činnosti.

Veľmi dôležitým medzníkom pre ďalší vývoj pracovných táborov bola vyhláška MV z 1. apríla 1942 o zriadení židovských pracovných táborov, ktorou boli tábory normované podľa 22. paragrafu židovského kódexu. Vyhláška hovorí o troch pracovných táboroch: Sereď, Nováky a Vyhne. Príslušníkmi pracovných táborov podľa nej boli Židia, ktorí boli určení Ministerstvom vnútra do táborov podľa paragrafu 22 nar. č. 198/1941 Sl.z. Ďalej vyhláška pojednávala o vedení, dozore a kontrole pracovných táborov. Počas trvania deportácií Židov na základe zák. č. 68/42 Sl.z. bola výrobná činnosť židovských pracovných táborov podstatne obmedzená, tábory boli prevažne pozmenené na koncentračné strediská, z ktorých boli Židia vysťahovaní zo Slovenska. Koncentračné strediská sa budovali na bratislavskej Patrónke, v Sereďi, Novákoch, Žiline a Poprade. Fungovať začali 21. marca 1942, keď do nich prišli prví väzni. V týchto strediskách boli veľmi zlé podmienky a okrem toho príslušníci Hlinkovej gardy veľmi zle zaobchádzali so Židmi.

Počnúc septembrom 1942 nastal intenzívny rozmach táborov. Od jesene 1942 až po koniec augusta 1944 sa vyvíjajú židovské tábory ako pracovné tábory na Slovensku ponechaných židovských občanov, ktorí boli vyradení z hospodárskeho života. Pracovné tábory boli vedené na zásadách sebestačnosti v tom zmysle, že náklady vybudovania a vydržiavania táborov, ako aj zaopatrenie práceschopných rodinných príslušníkov táborových zaradencov museli byť hradené z výťažku práce táborových dielní.

Tábory potrebovali veľké finančné náklady, ktoré zvyčajne nemali k dispozícii. Najväčšiu pomoc poskytovala židovským pracovným táborom Ústredňa Židov. ÚŽ organizovala aj rôzne zbierky pre tieto tábory. Okrem domácej pomoci prichádzala pomoc aj zo zahraničia. Boli to zásielky balíkov s potravinami alebo liekmi od židovských pomocných organizácií v Štokholme, Ženeve a Istanbule, resp. od rôznych dobročinných pomocných organizácií vo Švédsku a Švajčiarsku a pomoc prišla aj zo susedného Maďarska. Židovské tábory mali veľmi dobré hospodárske výsledky, na ktorých závisela ich existencia.

Okrem židovských pracovných táborov, ktoré predstavovali pracovné organizácie Židov vo veľkých rozmeroch s výrobnými podnikmi rôznych druhov, existovali aj pracovné strediská, ktoré boli uzavretými a izolovanými pracovnými skupinami Židov menších rozmerov. Tieto strediská boli pridružené k určitým už existujúcim hospodárskym podnikom. Takéto strediská boli napríklad v Ilave, Žiline, Nitre a na ďalších miestach na Slovensku. Židovské tábory neboli jedinými perzekučnými zariadeniami v období Slovenského štátu. Okrem nich existovali tábory pre asociálne živly (väčšinu obyvateľov tvorili Rómovia, takéto tábory boli napríklad v Hanušovciach nad Topľou, Ústí nad Oravou, Revúcej a na ďalších miestach), tábory pre politických väzňov (Ilava) a zajatecké tábory (Humenné, Myslenice, Devínska Nová Ves a iné).

Organizačná štruktúra

Organizačná štruktúra židovských pracovných táborov sa zakladala na vyhláske ministra vnútra zo dňa 1. apríla 1942 o zriadení židovských pracovných táborov. Zaujímavý je fakt, že tábory sa neriadili podľa jednotného organizačného poriadku. Tento síce bol na príkaz vládneho komisára pre židovské pracovné tábory Júliusa Pečucha vypracovaný stavebným oddelením Ústredne Židov v apríli 1943, schválený však nebol. Život v táboroch sa tak riadil rôznymi výnosmi a úpravami, ktoré často spôsobovali zmätok.

Ústredné vedenie a dozor nad židovskými pracovnými tábormi konalo 14. oddelenie Prezídia Ministerstva vnútra. Na čele tábora stál komisár, ktorý viedol tábor po stránke administratívnej, pracovnej, hospodárskej. Komisár tábora, ktorého vymenúval minister vnútra, podliehal 14. oddeleniu Prezídia Ministerstva vnútra.

Hospodársku činnosť kontroloval štátny účtovník, ktorého menovalo Prezídium Ministerstva vnútra. Účtovná a pokladničná kontrola sa robila podľa predpisov platných o kontrole štátnych podnikov, spravovaných podľa zásad obchodného hospodárenia. Poriadkovú službu a bezpečnostný dozor v tábore vykonával dozorný a strážny oddiel Hlinkovej gardy pod velením komisára tábora. Na jar 1944 došlo v tomto smere k reorganizácii - strážne oddiely Hlinkovej gardy boli v táboroch vystriedané žandárskymi expozitúrami, ktorých veliteľ sa stal zároveň aj komisárom pracovného tábora.

Pomocným a poradným orgánom komisára tábora a Ústrednej kancelárie pre pracovné tábory Židov v Bratislave bola v každom tábore zriadená židovská rada tábora, ktorá sa skladala z riadnych členov, pomocných funkcionárov a zo zástupcu táborového robotníctva. Členov rady menovalo 14. oddelenie Prezídia Ministerstva vnútra, a to osobitne pre jednotlivé rezorty táborovej správy, t.j. pre veci technické, obchodné, hospodárske, administratívne, zdravotnícke a podobne. Zástupcov robotníctva menoval komisár tábora každý

mesiac. Židovská rada zasadala podľa potreby a predsedal jej komisár tábora, alebo z jeho poverenia vedúci židovskej rady.

Veľmi dôležitým orgánom pre riadenie života v židovských pracovných táboroch bola Ústredná kancelária pre židovské pracovné tábory, ktorá vznikla na základe nariadenia Ministerstva vnútra z 13. marca 1943. Bola zriadená v rámci Ústredne Židov. ÚK vznikla ako oficiálny pomocný a informačný orgán Ministerstva vnútra, jej cieľom bolo pomáhať a spolupracovať pri usmerňovaní života v židovských pracovných táboroch pri technickom, obchodnom a hospodárskom vedení a pri sociálnych, kultúrnych, zdravotníckych a iných všeobecných úlohách. ÚK mala tieto kompetencie:

- po dohode s pracovnými táborami predkladala Ministerstvu vnútra návrhy ohľadom vecí týkajúcich sa hospodárskeho a technického vedenia táborov (napr. veci pracovné a prevádzkové, t.j. organizovanie nových výrobných odvetví, prípadne nových pracovných možností, reorganizovanie jestvujúcich táborových podnikov, dielní a pracovných zariadení), ďalej ohľadom vecí týkajúcich sa sociálnych, zdravotníckych a kultúrnych zariadení táborov za spolupráce príslušných odborov prípadne oddelení Ústredne Židov, tiež vo všeobecných veciach týkajúcich sa jednotného usmerňovania táborového života.

- Ministerstvu vnútra bola nápomocná pri vykonávaní dozoru nad pracovnými vecami zriadenými, prípadne schválenými Ministerstvom vnútra (po stránke hospodárskej, prevádzkovej a technickej), nad činnosťou židovských rád v táboroch, nad hospodárskymi pomermi a pracovnými možnosťami so zreteľom na rentabilitu jednotlivých táborových podnikov, dielní a pracovných skupín.

- udržiavala priamy styk s pracovnými táborami, a to tak písomný, ako aj osobný, vykonávaný prostredníctvom delegátov.

- slúžila ako informačný orgán Ministerstva vnútra pre vykonávanie ústredného vedenia a dozoru nad židovskými pracovnými táborami a k tomuto účelu vykonávala potrebné evidenčné a štatistické práce, to znamená viedla obchodnú a hospodársku evidenciu táborového podnikania (evidenciu ponúk, objednávok, zmlúv, splátok, dodávok a podobne), viedla evidenciu číselného stavu príslušníkov táborov, na základe tohto materiálu predkladala Ministerstvu vnútra mesačné výkazy obrátov jednotlivých táborov, mesačné výkazy výkonnosti jednotlivých táborových podnikov, dielní a pracovných skupín, mesačné správy o číselnom stave príslušníkov jednotlivých táborov, ročné bilancie táborov a iné štatistické výkazy.

- z príkazu Ministerstva vnútra vykonávala pre pracovné tábory intervenčnú činnosť vo veciach týkajúcich sa zásobovania táborových príslušníkov, prípadne aj v iných veciach týkajúcich sa organizovania a ústredného vedenia táborov.

ÚK sa skladala z troch oddelení - oddelenie pre veci hospodárske, oddelenie pre veci technické a oddelenie pre veci sociálne a iné všeobecné záležitosti, viedli, zastupovali a za jej činnosť boli osobne zodpovední prednostovia jednotlivých oddelení. Ministerstvo vnútra mohlo v prípade neplnenia si povinností zo strany ÚK použiť patričné sankcie.

Pri zriaďovaní a organizovaní židovských pracovných táborov mal Ministerstvu vnútra napomáhať fond "Ministerstvo vnútra - pracovná povinnosť Židov." Fond mal byť dotovaný z týchto prameňov - z príspevkov určených zamestnávateľom Židov pri udeľovaní pracovných povolení, z príspevkov určených zamestnávateľom Židov pri pridelení Židov do práce a z výnosu prác, ktoré vykonávali príslušníci židovských pracovných táborov v rámci ich pracovného procesu. Fond bol spravovaný Prezidiom Ministerstva vnútra. Dispozičné právo mal prezidiálny šéf Ministerstva vnútra. Fond mal poskytovať jednotlivým táborom prostriedky vo forme investičných a prevádzkových pôžičiek. Fond existoval len de facto, pretože nemal vládou schválený štatút a táborom veľa nepomohol.

Pracovná štruktúra

Židovské pracovné tábory museli byť udržiavané z práce ich príslušníkov, museli byť sebestačné. Tábory nemohli byť na ťarchu štátu, museli si na seba zarobiť. Z hľadiska pracovnej štruktúry táborov sa delili táborové pracovné jednotky na: pracovné jednotky zárobkovo činné, t.j. zárobkom zabezpečujúce udržiavanie tábora a vydržiavanie jeho príslušníkov dodávaním svojich produktov, resp. práce subjektom mimo rámca tábora za účelom režijného zárobku, a pracovné jednotky nezárobkovo činné, slúžiace len vlastnej potrebe tábora a jeho správe, respektíve samospráve. V každom tábore bol jadrom výrobného procesu jeden veľký podnik, ku ktorému sa pridružili vedľajšie podniky, dielne a pracovné skupiny. V Seredi bola hlavným podnikom stolárň, v Novákoch konfekčné krajčírstvo a vo Vyhniach to boli stavebné práce pre Štátne kúpele.

Život v táboroch

Život v táboroch bol vybudovaný na podklade vrchnostensky riadeného kolektívneho hospodárenia. Zamestnávateľom táborového robotníctva bol tábor ako hospodárska a pracovná organizácia Ministerstva vnútra. Príslušníci tábora nedostávali priamo odmenu za svoju prácu. Výťažok ich práce plynul do pokladnice tábora. Za vykonanú prácu dostali príslušníci tábora ubytovanie, stravu, pracovné šatstvo, obuv, ako aj minimálne vreckové a v prípade nadvýkonov určité pracovné odmeny. Tábor hradil všetky náklady kolektívnej potreby tábora, a to tak réžiu spojenú s udržiavaním tábora, ako aj obchodnú a prevádzkovú réžiu tábora. Tábor vydržiaval aj nepracujúcich starcov a deti.

Stravovanie bolo kolektívne, strava sa podávala ráno, napoludnie a večer v spoločných jedálňach. Čo sa týka ubytovania, v táboroch v Novákoch a v Seredi boli táboroví príslušníci ubytovaní čiastočne v starých adaptovaných vojenských barakoch vystavaných Štátnou stavebnou správou, vo Vyhniach bývali v budovách Riaditeľstva štátnych kúpeľov. Slobodní bývali hromadne v slobodárňach, rodiny boli ubytované v spoločných izbách alebo v spoločných ubikáciách. Šaty, bielizeň a obuv príslušníkov sa opravovala v tábore, bielizeň sa prala v práčovniach zadarmo.

Pre školopovinné deti boli v každom tábore obecné školy, ktoré boli pod úradným dozorom Ministerstva školstva a národnej osvety. Pre deti od 2 a pol do 6 rokov boli detské opatrovne a pre deti do 2 a pol roka boli v táboroch jasle. V táborovej škole sa vyučovalo 6 hodín denne. Školy mali svoje knižnice. Náklady škôl hradila Ústredňa Židov, opatrovne a jasle vydržiaval tábor. Po vyučovaní sa v táboroch organizovali odborné preškoľovacie kurzy. Každý tábor mal svoju knižnicu.

Zdravotnú službu obstarávali táborové ošetrovne so všeobecnou a zubnou ambulanciou, kde ordinovali židovskí lekári, príslušníci dotyčného tábora. V Seredi bola Židovská nemocnica, ktorá fungovala ako Ústredná táborová nemocnica pre Židov z celého Slovenska. O poriadok a bezpečnosť v tábore sa starala bezpečnostná a poriadková služba, ktorá kontrolovala dodržiavanie predpisov, dbala o verejný poriadok v tábore, o čistotu a zachovávanie ubikačného poriadku a vykonávala požiarnu službu, ako aj službu civilnej protiletectkej obrany. Neprístojnosti trestal komisár tábora odňatím rôznych výhod, uložením mimoriadnych prác, prípadne i trestom na slobode. Čo sa týka zásobovania potravinami, surovinami a pohonnými látkami,

centrálnu agendu viedlo Prezídium Ministerstva vnútra odd. 14 podľa predpisov a vyhlášok Najvyššieho úradu pre zásobovanie.

Baraky v seredskom tábore

Židovský tábor v Seredi v rokoch 1941 - 1944

Celé obdobie existencie tábora by sa dalo rozdeliť do štyroch fáz. Prvá fáza bola fázou budovania tábora. Seredský tábor sa začal budovať na jeseň 1941. Nemusel byť však vybudovaný od základov, pretože na účely židovského tábora boli použité bývalé vojenské objekty, ktoré boli stavebnými prácami prebudované. Stavebné práce pokračovali do marca 1942, kedy tábor začal plniť funkciu koncentračného strediska (niektoré objekty boli adaptované aj po marci 1942). Druhá fáza trvala od marca do augusta 1942. Bolo to pre Židov na Slovensku veľmi tragické obdobie, v ktorom bolo deportovaných niekoľko desiatok tisíc Židov, z ktorých bola väčšina zavraždená. V tomto období bol seredský tábor koncentračným strediskom, kde boli Židia sústredovaní a mnohí z nich deportovaní do vyhladzovacích táborov, kde boli fyzicky zlikvidovaní. Tretia fáza trvala od septembra 1942 do augusta 1944. Koncentračné stredisko sa zmenilo na pracovný tábor, kde Židia žili a pracovali, neboli však deportovaní, pretože deportácie v tomto období neprebíhali. Po vypuknutí Slovenského národného povstania bol tábor rozpustený, v septembri 1944 ho však obsadili Nemci, ktorí tábor znovu oživil, nebol to však už židovský tábor (aj keď v ňom bolo mnoho Židov). Nemci v tábore zaviedli teror a uskutočnili deportácie do koncentračných táborov. Toto obdobie (ktoré tvorí štvrtú fázu) trvalo do marca 1945.

Budovanie tábora

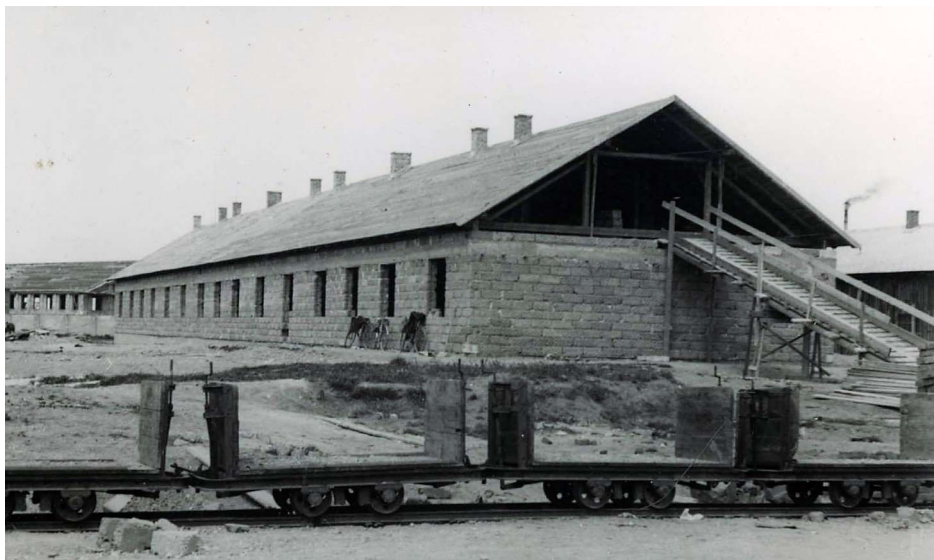
V auguste 1941 prišiel na neočakávanú návštevu do Seredi vtedajší hlavný veliteľ Hlinkovej Gardy Alexander Mach, ktorý v druhej polovici augusta podnikol cestu po Slovensku, aby zistil, ktoré miesta by boli najvhodnejšie na koncentráciu Židov. Noviny Gardista o tejto udalosti písali takto: „*Na chýr, že minister Mach prišiel do Seredi, obyvateľstvo sa zhromaždilo vo veľkom počte, aby pozdravilo ministra Macha a poďakovalo sa mu za to, že dal rozkaz, aby v najbližšom čase všetci Židia bez výnimky boli vystáňovaní z mesta a daní do oddelených táborov.*“ Podobne o tejto návšteve písal aj "Slovák", ktorý informoval aj o tom, že tieto objekty si prezrel aj predseda Ústredného hospodárskeho úradu Augustín Morávek spolu s SS-Hauptsturmführerom Wisliczenym, ktorý bol nemeckým poradcom (beráterom) pre židovské záležitosti.

Šmuel Givoni spomína na budovanie tábora takto: „*Do tábora v Seredi som sa prihlásil dobrovoľne ako vodoinštalatér v decembri 1941. Bolo nás tam okolo 50 - 60 ľudí. V Seredi sme boli ubytovaní v budove budúceho hlavného veliteľstva, kde sme mali zložené aj pracovné veci a materiál. Okrem hlavnej budovy stála pred vchodom do tábora menšia budova, v ktorej bol ubytovaný hlavný veliteľ. Pri hlavnej budove stála ďalšia stavba, ktorú obýval riaditeľ stavebnej správy, veľmi slušný starší pán. Baraky boli v tom čase ešte prázdne. Cez týždeň som pracoval a v soboty som chodieval za mamičkou do Bratislavy.*“ Naftali Fürst, ktorý bol v seredskom tábore od začiatku opisuje tábor takto: „*V seredskom tábore budovali veľkú stolársku dielňu a otcovi navrhli, aby tam prišiel pracovať ako odborník vo fachu. Táto práca mala zároveň celú našu rodinu ochrániť pred deportáciou do Poľska. Rodičia už nemali nervy a silu sa ďalej ukrývať a tak sa rozhodli, že do seredského tábora pôjdeme. Odohralo sa to 9. mája 1942. Ubytovali nás v prvom baraku od brány, vedľa nemocnice, v izbe veľkosti 3 x 4 metre. Do baraku sa vchádzalo len z jednej strany, z opačnej ako bol appelpatz. Chýbala nám kúpeľňa. Záchodov bolo veľmi málo. V izbe sme mali širšiu posteľ, poschodovú posteľ, malý stôl a dva šamliky. Matrace boli plnené slamou. Nič iné tam nebolo, ani by sa nebolo zmestilo. Hneď po vchode do baraku bola podľa mojich spomienok umývárňa a záchody. Bolo jedno veľké plechové*

umývadlo v tvare koryta a nad ním kohútiky. Tiekla vždy len studená voda. Tam sme sa umývali. Ďalej boli po oboch stranách barakov izby. Mohlo ich tam byť päť, možno šesť po každej strane. Každá izba mala jedno malé okno a v strede visel elektrický kábel, na ktorého konci bola žiarovka. V prvom baraku bývali zvýhodnení Židia. Okrem nás tam býval Špitzer, ktorý mal na starosti židovskú políciu, vedúci stolárskej dielne Löwinger, vedúci klampiarne Kohn. Tieto mená si pamätám. Druhý a tretí barak bol taktiež rozdelený na izby. Štvrtý a piaty barak sa nazývali slobodáreň. Tie baraky nemali izby, boli bez priečok a všetci ľudia tam bývali spolu. Otec bol v Seredi zodpovedný za sklad dreva, ktorý patril pod stolársku dielňu. Drevo sám nakupoval. Mal povolené výjazdy mimo tábora. Mal napríklad priepustku Arthur Fürst a desať ľudí. Mamička bola zo začiatku v dielni, ktorá vyrábala sieťkované nákupné tašky. V seredskom tábore sa vyrábalo veľa vecí. Medzi inými sa tam zdobila keramika. Mamička bola veľmi zručná v kreslení. Naučila sa to ešte v mladosti, pretože jej rodičia vlastnili vo Vrbovom výšivkársku dielňu. To jej pomohlo a od výroby tašiek ju preradili k maľovaniu.“

Ako už bolo spomenuté, pre účely židovského tábora boli vybrané vojenské objekty. Tieto objekty prevzalo Ministerstvo vnútra od Ministerstva národnej obrany 4. septembra 1941. MV prevzalo spolu 12 objektov a jeden rozostavaný objekt. MNO žiadalo v máji 1942 o vrátenie týchto objektov vojenskej správe, keďže Židia sústredení v táboroch boli vyvázaní a neboli tam koncentrovaní trvale, ako bolo povedané Ministerstvu národnej obrany. MV však, prirodzene, tieto objekty nevrátilo, keďže sústredňovacie tábory boli zmenené na pracovné. Preto sa MNO snažilo aspoň vyjednávať o nájomnom za budovy, zo strany MV však nebola žiadna ochota. MNO niekoľkokrát urgovalo vyriešenie tohto problému, MV však neodpovedalo. Podľa vládneho nariadenia s mocou zákona zo 6. septembra 1944 o prenesení pôsobnosti MV vo veciach policajných na MNO (č. 137/1944) prešli kompetencie vo veciach židovských pracovných táborov na MNO a tým bola celá vec vyriešená. MV tak počas existencie tábora nezaplatilo za prenájom ani korunu.

Keďže bývalé kasárne v Seredi nevyhovovali na účely židovského tábora, museli byť tieto priestory upravené. Túto úpravu uskutočnila Štátna správa stavby ubikácií pre Židov v Seredi, ktorá zahájila svoju činnosť 18. septembra 1941. Robotníkmi Štátnej správy boli Židia, ktorých na tieto práce určilo MV podľa 22. paragrafu židovského kódexu o pracovnej povinnosti. Títo robotníci žili vo veľmi zlých podmienkach - spali na holej slame, vyskytol sa aj svrab a zahmyzenie, a preto boli prepúšťaní domov, aby sa tam umyli. Robotníci dostávali len odmenu vo výške jednotného stravného, čo bolo veľmi málo. Štátna správa stavby ubikácií pre Židov, ktorá podliehala MV pôsobila v tábore aj po začatí deportácií v marci 1942.

Výstavba barakov

Koncentračné stredisko v Seredi od marca do augusta 1942

Koncentračné stredisko v Seredi začalo svoju činnosť v marci 1942. Prvým komisárom tábora bol Jozef Vozár, ktorý bol do svojej funkcie vymenovaný 2. marca 1942. Z iniciatívy Vozára bol v júli 1942 zriadený v tábore veľkochov hodvábnika (priadka morušová), okrem toho sa v tom istom mesiaci začali prípravy na chov angorských zajacov, ktorý sa stal neskôr dôležitou hospodárskou súčasťou tábora. Z týchto jeho činov je vidieť, že sa snažil, aby presvedčil ľudí, ktorí "riešili" židovskú otázku o užitočnosti tábora a nutnosti jeho ponechania. Z jeho iniciatívy dal tábor dar pre zhorenú dedinu Polhora - konkrétne to bolo 15.000 korún, ktoré boli získané predajom kukurice a zeleniny a k tomu prispeli okrem Židov, ktorí robili nadčasy aj gardisti, ktorí dali určitý obnos zo svojho platu.

Akiva Nir, ktorý bol v koncentračnom stredisku internovaný sa o Vozárovi nevyjadril príliš lichotivo a nazval ho zločincem. *„Židov za jeho vlády bez príčiny bili. Každé porušenie disciplíny malo za následok zaradenie do transportu. Ľudí určených na likvidáciu nakladali do nákladných vagónov, ktoré stáli pripravené na šestnástej koľaji na seredskej železničnej stanici. V deň transportu sa veliteľ tábora Vozár prechádzal po nádvorí s puškou v ruke a strieľal po vtákoch. Bol vynikajúcim strelcom. Mŕtve vtáky padali zo stromov priamo medzi vystrašených a zúfalých ľudí. Občas zastavil aj niektorého zo starých obyvateľov tábora a spýtal sa ho, či nechce zmeniť podnebie. Inokedy zasa pristúpil k nejakému starcovi s otázkou, či už nežil dosť dlho, a sadisticky s pôžitkom vychutnával pohľad na strach v tvári svojej obeť.“* Ani Naftali Fürst nemá na Vozára najlepšie spomienky: *„Veliteľom tábora bol Vozár, veľmi nepríjemný človek. Jeho zástupca sa volal Paulík. Vozár strieľal z pušky kedy sa mu zachcelo, ja som sa veľmi bál. Na také veci som nebol zvyknutý. Raz som ostal v baraku a videl som ako chytil nejakého chlapa. Nechal ho hodnú chvíľu utekať a kričal: „Na zem, vstaň. Na zem, vstaň,...“ Takto ho týral.“*

O Vozárovi nie je známych veľa informácií. Narodil sa v roku 1908. Pochádzal z Bratislavy. Vo funkcii veliteľa seredského tábora pôsobil od marca 1942 do konca októbra 1942. V roku 1942 viedol spolu s neskorším veliteľom tohto tábora Imrichom Vašinom úderné jednotky HG, ktoré sprevádzali tzv. lietajúcich komisárov, ktorých vysielalo 14. oddelenie MV, aby kontrolovali priebeh vyst'ahovania. Po vojne údajne Vozár utiekol do USA. Veliteľom tábora bol teda až do augusta 1942, kedy bol zbavený tejto funkcie na vlastnú žiadosť, zrejme bol však k tejto vlastnej žiadosti donútený. V tomto období bolo likvidované stredisko v Patrónke, kde bol veliteľom Imrich Vašina, ktorý sa tak stal voľným. Jeho "schopnosti" bolo treba využiť, a preto nahradil Jozefa Vozára.

Dozornú službu v tábore vykonávali príslušníci Hlinkovej gardy (od marca 1942 do marca 1944). Stav strážnej služby pri vymenovaní Vozára za veliteľa seredského tábora (2.3. 1942) bol 55 ľudí. Tento počet bol však príliš veľký, a preto boli niektorí prepustení. V júli 1942 konalo strážnu službu už len 27 ľudí, z ktorých 8 bolo daných ako dozor na stavbu kanalizácie v Ilave, zvyšných 19 konalo strážnu službu v seredskom tábore. O túto prácu bol zrejme veľký záujem, pretože niektorí záujemcovia boli odmietnutí. Odmeny v roku 1942 mali takéto - ženatí dostávali 70 korún denne, slobodní 50 korún denne a velitelia stráže 70 korún denne. Mzda bola vyplácaná dvakrát v mesiaci, gardisti z nej platili poistenie a dane, resp. rôzne poplatky. Veliteľ tábora mal 2500 korún mesačne a zástupca veliteľa dostával 70 korún denne. Služobná doba gardistov trvala 8 hodín. Mzda bola na vtedajšie pomery vysoká.